

Irada Huseynova

<https://orcid.org/0000-0003-4879-8026>

Professor, Baku State University, Faculty of History, Azerbaijan,
prof.irada.huseynova@gmail.com

Atıf Künyesi | Citation Info

Huseynova, I. (2023). Heydər Əliyevin dövlətçilik fəaliyyətində mədəniyyət məsələləri. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Türkiye-Azərbaycan İlişkilerinin 100. Yılı Özel Sayısı*, 10 (2), 532-556.

Heydər Əliyevin dövlətçilik fəaliyyətində mədəniyyət məsələləri

Xülasə

Məqalədə Ulu Öndər Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrlərdə milli-mədəni sahədə əldə etdiyi uğurlardan bəhs olunur. Həmin illərdə Heydər Əliyevin elm və təhsil sahəsinə göstərdiyi xüsusi qayğı və diqqət təhlil olunur. Qeyd edilir ki, Heydər Əliyevin xüsusi səyləri nəticəsində elm və təhsil sahəsində yüksəlişə nail olunmuş və Azərbaycanın gələcəyi üçün milli kadr bazasının hazırlanmasının bünövrəsi qoyulmuşdur. Bununla yanaşı, Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının dini dəyərlərinin qorunub saxlanması üçün əlindən gələni əsirgəməmişdir. Heydər Əliyev öz fəaliyyəti və siyasi təcrübəsində hər zaman elmi fikrin ən yeni, mütərəqqi nailiyyətlərindən faydalanmış, cəmiyyətin, xalqın inkişaf zəminini elmdə, maariflənmədə görmüşdür. Heydər Əliyev dühası həm də elmimizin, mədəniyyətimizin, ədəbiyyatımızın gözəl bilicisi, tədqiqatçısı, ən əsası, böyük hamisi olmuş, elmə və alimə həmişə yüksək qiymət vermişdir. Bugün cənab prezident İlham Əliyev tərəfindən aparılan Azərbaycan Respublikasının milli inkişaf strategiyası məhz Heydər Əliyevin müdrik siyasətinə əsaslanaraq davam etdirilir. Azərbaycanın dünəni, bu günü və gələcəyi kimi dəyərləndirilən Heydər Əliyev ideyaları Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkəmizə qarşıdakı illər üçün daha möhtəşəm uğurlar vəd edir.

Açar sözlər: *Heydər Əliyev, Azərbaycan mədəniyyəti, milli-mənəvi dəyərlər, elmin inkişafı, təhsilin inkişafı, incəsənət xadimləri, intellektual potensial*

Cultural issues in Heydar Aliyev's statehood activities

Abstract

The article talks about the successes achieved by Great Leader Heydar Aliyev in the national and cultural field during his leadership of Azerbaijan. In those years, Heydar Aliyev's special care and attention to the field of science and education is analyzed. It is noted that as a result of Heydar Aliyev's special efforts, progress was achieved in the field of science and education, and the foundation for the preparation of the national personnel base for the future of Azerbaijan was laid. In addition, Heydar Aliyev spared no effort to preserve the religious values of the Azerbaijani people. In his activity and political experience, Heydar Aliyev always benefited from the newest, progressive achievements of scientific thought, he saw the basis of development of society and people in science and education. The genius of Heydar Aliyev was also a wonderful connoisseur, researcher, and, most importantly, a great patron of our science, culture, and literature, and he always gave high value to science and scientists. Today, the national development strategy of the Republic of Azerbaijan carried out by Mr. President Ilham Aliyev is continued based on the wise policy of Heydar Aliyev. Heydar Aliyev's ideas, which are valued as Azerbaijan's yesterday, today and future, promise greater success to our country in the coming years under the leadership of President Ilham Aliyev.

Keywords: *Heydar Aliyev, Azerbaijani culture, national-spiritual values, development of science, development of education, artists, intellectual potential*

Giriş

Xalq bir çox xüsusiyyətləri ilə tanınır, sayılır vədünya xalqları içərisində fərqlənir. Bu xüsusiyyətlərdən ən yüksəyi, ən böyüyü mədəniyyətdir. Azərbaycan xalqı dünya sivilizasiyası xəzinəsinə böyük töhfələr vermişdir.

Heydər Əliyev

Azərbaycanın tarixində XX əsrin son 30 ili və XXI əsrin başlanğıcı xüsusi yer tutur. XX əsrin son qərinəsində iki müxtəlif ictimai-siyasi quruluş mərhələsi keçən Azərbaycanın tarixi ümummili lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Dərin zəka sahibi, müdrik insan, böyük öndər Heydər Əliyevin görkəmli dövlət xadimi, təcrübəli siyasətçi, Azərbaycan dövlətçiliyini xilas edib möhkəmləndirən və inkişaf etdirən qüdrətli şəxsiyyət kimi həyat və fəaliyyəti müasir tariximizin mühüm mərhələsini təşkil edir. Başqa sözlə desək, müasir dövlətçilik mərhələsinin tarixi həm də Heydər Əliyevin əməli, çoxşaxəli, məhsuldar fəaliyyətinin tarixidir. Heydər Əliyevin fəaliyyəti bir-birinə zidd olan iki müxtəlif ictimai sistemin qovuşduğundan keçmiş və bunların hər ikisindən o, bacarıqla istifadə edib respublikanın tərəqqisini təmin etmişdir. 1969-1982-ci illərdə Azərbaycan Sovet Respublikasının, 1993-cü ildən isə müstəqil Azərbaycan Respublikasının rəhbəri kimi peşəkar siyasətçi, dünya şöhrətli dövlət və ictimai-siyasi xadim kimi tanınmışdır. Eyni zamanda Azərbaycanın hərtərəfli inkişafını təmin etməklə onun şərafət və şöhrətini yüksəltmiş və dünyanın tanınmış ölkələrindən birinə çevirmişdir. Azərbaycan

Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 29 sentyabr 2022-ci il tarixli Sərəncamı ilə 2023-cü il “Heydər Əliyev İli” elan edilmişdir (<https://president.az/az/articles/view/57413>) Sərəncamda göstərilir ki,

“2023-cü il mayın 10-da Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri, müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu, görkəmli siyasi və dövlət xadimi Heydər Əliyevin anadan olmasının 100 ili tamam olur. Heydər Əliyev öz xalqını zamanın mürəkkəb tarixi-siyasi sınaqlarından uğurla çıxarmış və ardıcıl mübarizə apararaq onu müstəqilliyə qovuşdurmuş qüdrətli şəxsiyyətdir. Azərbaycan xalqı yeni əsrə və yeni minilliyə məhz Heydər Əliyev zəkasının işığında qədəm qoymuşdur. Davamlı yüksəliş yolunda inamla irəliləyən müasir Azərbaycan Heydər Əliyevin həyat amalının təntənəsidir.” (<https://president.az/az/articles/view/57413>).

Bu baxımdan Heydər Əliyevin zəngin dövlətçilik və siyasi irsini elmi müstəvidə öyrənmək, təhlil etmək, araşdırmaq, elmi cəhətdən əsaslandırmaq vacib məsələlərdəndir. O cümlədən, Heydər Əliyevin cəhanşümlü fəaliyyətində diqqət çəkdiyi əsas prioritetlərdən biri də mədəniyyət məsələləridir. Azərbaycan xalqının əsrlərdən süzülən adət ənənələrinin, milli-mənəvi əxlaq dəyərlərinin, milli məfkürənin qorunması və inkişafı onun fəaliyyətinin əsas qayəsini təşkil edirdi. Heydər Əliyevin Azərbaycana birinci rəhbərliyi dövrü Azərbaycan tarixinə siyasi, sosial-iqtisadi və mədəni yüksəliş dövrü kimi daxil olaraq, xalqın milli mənlik şüurunun, müstəqillik ideallarının oyanışına güclü təkan vermişdir. Bu nöqtəyi-nəzərdən, Azərbaycan xalqının müstəqil dövlətdə yaşamaq idealının real, dayanıqlı əsaslar üzərində gerçəkləşərək əbədiləşməsi çağdaş tariximizin unudulmaz dühası – ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Ulu öndər o çətin dövrdə belə fəaliyyətində yüksək daxili «Mən»inin təəcəssümü olan ədalətlik, insanpərvərlik, humanizm kimi ali dəyərlərə sadıqlığını nümayiş etdirmişdir. Düzgünlük, haqqı nahaqqa qurban verməmək, zəifləri, məzlumları müdafiə etmək, hər bir fərdin mənafeyini önə çəkmək Heydər Əliyevin idarəçilik fəlsəfəsinin əsas mahiyyətini təşkil etmişdir. Etiraf olunmalıdır ki, intellektual baza olmadan dövlət müstəqilliyinin təmin edilməsi mümkün deyil. 1969-1982-ci illər Azərbaycan elminin, təhsilinin intibah dövrü kimi xatırlanır. Heydər Əliyev öz fəaliyyəti və siyasi təcrübəsində hər zaman elmi fikrin ən yeni, mütərəqqi nailiyyətlərindən faydalanmış, cəmiyyətin, xalqın inkişaf zəminini elmdə, maariflənmədə görmüşdür. Heydər Əliyev dühası həm də elmimizin, mədəniyyətimizin, ədəbiyyatımızın gözəl bilicisi, tədqiqatçısı, ən əsası, böyük hamisi olmuş, elmə və alimə həmişə yüksək qiymət vermişdir.

Bəşəriyyət XX əsri başa vurdu, artıq XXI əsrdə yaşayır. Dünyanın hər bir ölkəsinin qarşısında yeni əsrdə global məsələlər durur. Azərbaycan Respublikası keçən əsrin 1969-cu ilindən Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında yaşamış və inkişaf etmişdir. Bu dövrdə

Azərbaycanın uzaqgörən siyasi kursu bütün illəri bir-biri ilə sıx surətdə birləşdirmiş və ilbəl yüksəlmişdir. Bu, Heydər Əliyev siyasi kursudur. Daxili və xarici siyasət sahəsində həmin kursun əsas qayəsi bütün dövrlərdə Azərbaycanın, onun xalqının ictimai- siyasi, iqtisadi və milli-mənəvi inkişafını təmin etməkdir. XX əsrdə uğurla həyata keçirilən strateji iqtisadi-siyasi inkişaf kursu qarşıdakı illər üçün möhkəm təməl yaratmışdır. XXI əsrdə də Azərbaycanın inkişaf kursu Heydər Əliyevin Azərbaycanı dünyada tanıdan, onu daha aydın sabahlara aparan, Vətənə, xalqa xidmət kursunun davamıdır. Respublikamızın bugünkü quruculuq, inkişaf layihələrini həyata keçirməklə gələcəyini düşünmək, gələcəyinin - gerçəkliyinin inkişaf proqramını hazırlamaq Heydər Əliyev uzaqgörənliyinin, müdrik siyasətinin əsas məzmununu təşkil edib.

1. XX əsrin 70-80-ci illərində Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafı

Yüksək mədəniyyətə malik olan xalq həmişə irəli gedəcək, həmişə yaşayacaq, həmişə inkişaf edəcəkdir.

Heydər Əliyev

1970-1980-ci illərin əvvəllərində ali təhsil sahəsində yaranan fundamental maddi-texniki baza, mütərəqqi ənənələr bu gün milli ali təhsilimizin möhkəm bünövrəsini təşkil edir.

Azərbaycan KP MK-nın 1969-cu ilin avqust plenumu tariximizə Heydər Əliyev siyasətinin və əqidəsinin rəsmi dövlət siyasəti səviyyəsində ortaya çıxması demək idi. Bu siyasətin başlıca məramı güclü dövlət, güclü iqtisadiyyat və sağlam milli kadrlar yetişdirmək idi. Ölkə rəhbəri milli təhsilin səviyyəsini və keyfiyyətini yüksəltmək üçün fəal təhsil və kadr konsepsiyasını irəli sürdü. Ali məktəblərə qəbul sahəsində neqativ hallara qarşı sərt mübarizə başlandı. Heydər Əliyevin yaratdığı spesifik idarəçilik modelinin üstün cəhətlərindən biri də kadr seçimində sosial ədalətsizliyin aradan qaldırılması – daha çox yüksək mənəvi-əxlaqi keyfiyyətləri, intellekti və yüksək bilik səviyyəsi ilə fərqlənən gənclərə üstünlük verilməsidir. Keçən əsrin 70-ci illərinin əvvəllərindən etibarən Heydər Əliyev bir sıra nüfuzlu ixtisaslar üzrə kadrların hazırlanması işinin keyfiyyətini birbaşa nəzarətə götürmüşdür. Geniş imtiyazlara, səlahiyyətlərə malik vəzifəli şəxslərin övladlarının bir sıra nüfuzlu ixtisaslar üzrə ali məktəblərə daxil olmasını yasaqlayan sərəncam imzalamış ümummilli lider, əslində, bununla təhsil sistemində özünü qabarıq göstərən neqativ meyillərə qarşı amansız mübarizəyə qalxmış, imkansızların, zəhmətkeş övladlarının ali təhsil almasına imkan yaradan şəffaf mühitin formalaşdırılmasına nail olmuşdur (Əliyev, 1997). Ali təhsilin inkişafı üçün 70-ci illərdə çox böyük və mühüm işlər görülmüşdür. Həmin illərdə yaranmış demokratik və şəffaf mühit nəticəsində nüfuzlu ixtisaslar üzrə ali məktəblərə daxil olmaq istəyini gerçəkləşdirmiş yüzlərlə zəhmətkeş azərbaycanlı övladı ulu öndərin bu addımını daim böyük rəğbət və ehtiramla xatırlayır. Təhsildə islahatlar dönüş xarakteri aldı, yeni ali məktəblər və onların filialları

yaradıldı. Ali məktəblərin maddi-texniki bazasının inkişafı üçün böyük işlər görüldü: Azərbaycan Dövlət Universiteti, Neft-Kimya İnstitutu, Tibb İnstitutu və başqa ali məktəblər üçün binalar tikildi, müxtəlif ləvazimatlar alınıb gətirildi. Tələbələr üçün yataqxanalar tikildi. Bütün bunlar Azərbaycanda ali təhsilin səviyyəsini yüksəltməyə yönəldilən addımlar idi. 1970-ci illə müqayisədə 1980-ci ildə ali təhsilli ixtisaslı kadrların sayı respublikada iki dəfə artmışdı. O dövrdə yüksək ixtisaslı kadrların böyük bir ordusunu qadınlar təşkil edirdi – 1978-ci ildə onlar ümumi sayın 46 faizini təşkil edirdilər (104 min nəfər).

XX əsrin 70-ci illərindən etibarən quruculuq missiyasını cəsarətlə öz üzərinə götürən böyük tarixi şəxsiyyət möhtərəm Heydər Əliyevin elm və təhsil sahəsində apardığı nəhəng islahatlar gələcək uğurlarımız üçün geniş zəmin və şərait yaratmışdır. Böyük rəhbər bütün şüurlu həyatı boyu istər əməli, istərsə də şəxsi nümunəsi ilə sübut etmişdir ki, elm və təhsilimizin yorulmaz fədaisi, təəssübkeşi və himayədarıdır. Azərbaycanın son 33 ildən artıq inkişafı tarixində əldə olunan nailiyyətlər, qazanılan uğurlar, xüsusilə keçən əsrin 70-80-ci illərində və müstəqillik dövründə təhsil sahəsində aparılan islahatlar xalqımızın misilsiz təəssübkeşi Heydər Əliyevin böyük və əvəzsiz xidmətlərinin nəticəsidir. Heydər Əliyevin respublikada rəhbərlikdə olduğu 1969-1982-ci illərdə Azərbaycan hökumətinin diqqət mərkəzində duran ən ümdə vəzifələrdən biri elmin və təhsilin inkişafına diqqət və qayğının artırılması olmuşdur (Hüseynova, 1984). Qeyd etməliyik ki, 1970-ci ilədək respublikadan kənara ali təhsil almağa göndərilən gənclər içərisində azərbaycanlıların yeri 40% təşkil edirdisə, Heydər Əliyevin apardığı uğurlu siyasət nəticəsində 1976-cı ildə göndərilənlər içərisində azərbaycanlıların real çəkisi 85%-ə, 1977-ci ildə 92%-ə, 1980-ci illərin əvvəllərində 97,6%-ə, yüksəlmişdi. 1969-1982-ci illərdə Heydər Əliyevin fəaliyyəti sayəsində respublikadan kənar, keçmiş SSRİ-nin 50-dən artıq şəhərinin 135 mülki, 105 hərbi ali məktəbində Azərbaycanın xalq təsərrüfatı, elm, təhsil və mədəniyyətinin 80-dən artıq sahəsini əhatə edən, 250-dən çox nadir ixtisaslar üzrə 15 mindən çox azərbaycanlı mütəxəssis hazırlanmışdır (Hüseynova, 1999). 1970-1980-ci illərdə Azərbaycanda ali təhsil müəssisələrinin sayı 1969-cu illə müqayisədə 12-dən 17-yə, təhsil alanların sayı isə 70 mindən 100 minə qədər yüksəlmişdi. Həmin dövrdə respublikada geniş vüsət alan tikinti-quruculuq işlərini yüksək ixtisaslı mütəxəssislərlə təmin etmək üçün Azərbaycan İnşaat Mühəndisləri İnstitutu (indiki Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti) yaradıldı, daha sonra Gəncədə Azərbaycan Texnologiya İnstitutu (hazırkı Azərbaycan Texnologiya Universiteti), Gəncə Pedaqoji İnstitutu, Azərbaycan Pedaqoji Rus Dili və Ədəbiyyatı İnstitutu (hazırkı Bakı Slavyan Universiteti), N.Tusi adına Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutu, C.Naxçıvanski adına Hərbi Məktəb, BDU-nun Şərqsünaslıq fakültəsinin bina və tədris korpusları tikilib istifadəyə verilmişdir. Ümumiyyətlə,

1970-1982-ci illərdə Azərbaycanca beş yeni ali məktəb yaradılmış, çoxlu ixtisaslar, kafedralar, problem laboratoriyaları açılmışdır. Əgər 1960-cı illərin sonunda respublikada 12 ali məktəb, bunlarda 105 fakültə, 450 kafedra mövcud idisə və 139 ixtisas üzrə kadr hazırlığı aparılırdısa, 1982-ci ildə artıq 136 fakültəni və 530 kafedranı birləşdirən 17 ali təhsil müəssisəsi fəaliyyət göstərirdi ki, bütün bu uğurlar Heydər Əliyevin ali təhsilin inkişafına, respublikanın milli kadr potensialının gücləndirilməsinə vətəndaş qayğısının nəticəsində mümkün olmuşdur (Hüseynova, 2020). Qeyd etmək lazımdır ki, hələ Sovetlər İttifaqının mövcudluğu şəraitində Heydər Əliyev Azərbaycanda hərbi kadrların hazırlanmasına çox böyük diqqət yetirirdi. Hələ 1971-ci il 23 iyul tarixli Azərbaycan KP MK-nın iclasında baxılan məsələlərdən biri də xüsusi internat məktəbinin yaradılması idi. Azərbaycan SSR Maarif Nazirliyi və Respublika Hərbi Komissarlığının qərarı ilə Bakı şəhəri Zığ qəsəbəsindəki 2 saylı 8 illik internat məktəbi 1971-1972-ci ildən başlayaraq hərbi məktəblər üçün kontingentin hazırlanması üzrə ixtisaslaşması qəbul edilmişdir. Hər il məktəb internata qəbul 2-5-ci siniflərə 70 nəfər həcmində nəzərdə tutulmuşdur (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin İctimai-Siyasi Sənədlər Arxivi, Fond 1, siyahı 58, iş 113, vərəq 191). 1971-ci il 23 iyul Azərbaycan KP MK-nın qətnaməsinə uyğun olaraq Bakı 2 saylı internat məktəbi 1971-1972-ci illərdə yenidən təşkil edilərək SSR hərbi məktəblərə hazırlıq üçün xüsusi internat məktəbinə çevrilmişdir. 1971-1972-ci illərdə həmin internat məktəbləri 2-5-ci siniflərə 70 tələbə qəbul edilmişdir. Gələcəkdə Azərbaycan KP Mərkəzi bürosunun 7 mart 1972-ci il qərarı ilə 5-9-cu siniflərə 150 şagird qəbul edilmişdir. Nəzərdə tutulan kontingentin cəlb olunması üzrə aparılan işlər göstərdi ki, bu məktəbdə təhsil almaq istəyənlərin sayı çoxdur. Şərti işə qəbul komissiyası sözügedən məktəbin 7-ci, 8-ci, 9-cu və 10-cu siniflərinə şagirdləri qəbul etmişdir. Cəmi nəzərdə tutulan 150 şagirdin əvəzinə məktəbə 340 şagird qəbul edilmişdir. Həmin ildə internat məktəbdə 410 tələbə təhsil alırdı (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin İctimai-Siyasi Sənədlər Arxivi, Fond 1, siyahı 59, iş 91, vərəq 69-71). Azərbaycan KP MK-nın 20 aprel 1976-cı il iclasının 5 sayılı protokoluna əsasən C.Naxçıvanski adına ümumtəhsil internat məktəbinin respublika ixtisaslaşdırılmış orta məktəbinin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi tədbirləri haqqında qərarı qəbul edildi (Azərbaycan Respublikası Prezidenti Yanında İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivi, Fond 1, Siyahı 58, iş 73, v. 51). Heydər Əliyev Azərbaycanda bir sıra yeni ixtisaslar – informasiya texnologiyaları, beynəlxalq hüquq, beynəlxalq münasibətlər, aviasiya və s. üzrə mütəxəssis hazırlayan ali məktəblərin olmadığını nəzərə almaqla, minlərlə azərbaycanlı gəncin Moskva, Kiyev, Minsk və başqa şəhərlərdəki nüfuzlu ali məktəblərə göndərilməsini təmin etmişdir. Ümummillə lider bu ali məktəblərdə müsabiqədən kənar oxumağa gedən gənclərin sayının ildən-ilə artırılmasına Moskvadan çətinliklə də olsa icazə alır, onların təhsilinin

ümumittifaq büdcəsindən maliyyələşdirilməsinə nail olur, həmin gənclərin məişət şəraitinin yaxşılaşdırılmasına xüsusi diqqət yetirirdi.

Şəxsən Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə SSRİ-nin Moskva, Leningrad, Kiyev və başqa ali məktəblərində oxumağa göndərilən tələbələrin sayı hər il artmışdı. Bu faktı qeyd etmək kifayətdir ki, təkcə 1978-ci ildə Sovetlər İttifaqının 151 ali məktəbində Azərbaycandan üç mindən çox tələbə oxuyurdu. Doqquzuncu beşillikdə Azərbaycanın ali məktəblərində 80 min nəfərdən çox ali təhsilli, 95 mindən çox orta ixtisas təhsilli mütəxəssis hazırlanmışdı. Azərbaycan Dövlət Universiteti, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutu, Azərbaycan Dövlət Konservatoriyası Qırmızı Əmək Bayrağı Ordeni ilə təltif edilmişdi (Əsrlərə bərabər illər. 1969-1999. Faktlar və rəqəmlər, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Katibliyi, 2002). Bu tarixi reallıqdır ki, Azərbaycan xalqı bəşər tarixinə görkəmli şəxsiyyətlər - elm, mədəniyyət və ictimai dövlət xadimləri vermişdir. Belə şəxsiyyətlərin xidmətlərini, tarixdə rolunu göstərmək, onların adını əbədləşdirmək, bütün xalqa və gələcək nəsillərə tanıtmaq Heydər Əliyevə xas olan nəcib və yüksək keyfiyyətlərdəndir. Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətlərinin fəaliyyətinin üzə çıxarılması, adlarının əbədləşdirilməsi onun şəxsi təşəbbüsü, böyük və tarixi xidmətidir.

Respublikada görkəmli şəxslərin, elm, təhsil və mədəniyyət ocaqlarının yubileylərinin keçirilməsi böyük tarixi hadisəyə çevrilmişdi. Şəxsən Heydər Əliyevin təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə N. Nərimanovun anadan olmasının 100 illiyi, İmadəddin Nəsiminin 600 illiyi, Azərbaycan dram teatrının 100 illiyi, Azərbaycan Dövlət Rus Dram Teatrının 50 illiyi, «Azərbaycan qadını» jurnalının 50 illiyi, Ü. Hacıbəyovun, M. Maqomayevin, S. Vurğunun, C. Cabbarlının, M. S. Ordubadinin, Aşıq Ələsgərin və bir çox mədəniyyət və incəsənət xadimlərinin yubileyləri keçirilmişdir (Hüseynova, 2004). Bu bir daha xalqımızın böyük oğlu Heydər Əliyevin incəsənətə, bütövlükdə mədəniyyətimizə, tarixi irsimizə, milli mənəvi dəyərlərimizə verdiyi böyük diqqət və qayğıdan xəbər verirdi.

Eyni zamanda ayrı-ayrı tarixi mərhələlərdə Azərbaycan xalqına xidmət edən, ona bağlı olan, siyasi və dövlət xadimləri haqqında öz yüksək fikirlərini söyləmiş, onların xatirəsini əbədləşdirilməsi istiqamətində real addımlar atılmışdır. Heydər Əliyev böyük cəsarət, mübarizlik, milli təəsübükşlik nümayiş etdirərək, Azərbaycan xalqının görkəmli siyasi xadimi N.Nərimanovun həyat və fəaliyyəti haqqında Heydər Əliyev öz məruzəsində onun Azərbaycan tarixində xidmətlərini, XX əsr ictimai fikir tarixinin görkəmli nümayəndəsi olduğunu vurğulamış, N.Nərimanovun Azərbaycan tarixindəki roluna və mövqeyinə dair mövcud olan böhtan və iftiralara ifşa edilməsinə nail olmuş, həm N.Nərimanovun özünün fəaliyyət göstərdiyi zamanda, həm də ondan sonrakı dövrdə baş qaldırmış şər və uydurmaları puça çıxartmışdır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, XX əsrin 70- ci illərində ermənilər tərəfindən

N.Nərimanova qarşı böhtançılıq kompaniyası aparılırdı, onun yubileyinin keçirilməsinə imkan vermirdilər. Bütün bu müqavimətlərə, ciddi təzyiqlərə rəğmən Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1972-ci il iyunun 22-də N.Nərimanovun anadan olmasının 100 illik yubileyi Respublikada təntənəli şəkildə keçirildi və Bakının görkəmli yerində, 1979-cu ildə isə Ulyanovsk şəhərində N.Nərimanovun əzəmətli abidələri ucaldıldı. Ulyanovsk şəhərinin böyük bir prospektinə Nərimanovun adı verildi.

Heydər Əliyev Nəriman Nərimanovun fəaliyyətinə yüksək dəyər verərək qeyd edirdi ki, ...Nəriman Nəcəf oğlu Nərimanov siyasi rəhbər və təşkilatçı kimi bütün bacarığını, qəlbinin bütün alovunu xalqın xidmətinə vermişdir» (N.Nərimanov (Anadan olmasının 100 illiyinə həsr edilmiş yubiley təntənələrinin materialları), 1974). 1975-ci ildə böyük bəstəkar Üzeyir Hacıbəyovun yubileyi münasibətilə onun ev-muzeyi yaradılmışdı. 1976-cı ildə Səməd Vurğunun 70 illik yubileyinə hazırlaşarkən bir neçə ayda onun ev-muzeyi təşkil edildi. Cəfər Cabbarlının 80 illik yubileyi ərəfəsində onun həm ev-muzeyi yaradılmış, həm də Bakıda möhtəşəm heykəli qoyulmuşdu. Bu illərdə həmçinin İmadəddin Nəsimiyə abidə qoyulmuşdu. Bülbülün ev-muzeyi təşkil edilmişdi. 70-ci illərdə Cəlil Məmmədquluzadənin ev-muzeyini yaratmaq haqqında Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə qərar qəbul edilmişdi. Bu məqsədlə onun yaşadığı evdəki vətəndaşlara hələ 1981-1982-ci illərdə başqa yerlərdə mənzillər də verilmişdi. Lakin Heydər Əliyev Moskvaya işə gedəndən sonra o qərar yerinə yetirilməmişdi. Yalnız ikinci dəfə Azərbaycana rəhbər vəzifəyə qayıdıandan sonra 1994-cü ildə C. Məmmədquluzadənin ev-muzeyi sözün həqiqi mənasında yaradıldı (Azərbaycan qəzeti, 13 iyun 1995-ci il). 1971-ci ildə Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Aşıq Ələsgərin 150 illik yubileyinin keçirilməsi barədə qərar qəbul edilmişdi (Azərbaycan Respublikası Prezidenti Yanında İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivi, Fond 1, Siyahı 58, iş 73, v. 51). Əslində bu istiqamətdə qəbul olunan qərarlar böyük gələcək məqsədlərə hesablanmışdı. Aşıq Ələsgər irsinin öyrənilməsi həm də tarixi yurd yerimiz olan Qərbi Azərbaycanda mədəni irsimizin öyrənilməsi, unudulmaması demək idi. Bu dolayı yolla həm də Qərbi Azərbaycanın ulu Göyçə mahalının Azərbaycana aidliyinin təsdiqi demək idi. Ümummilli lider Heydər Əliyev müxtəlif illərdə ən müxtəli Azərbaycanlı dövlət xadimlərinin təltif olunması, onlara fərdi təqaüdlərin verilməsi ilə bağlı Qərarlar qəbul etmişdi. 1969-cu ildə görkəmli şair Əli Kərim (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin İctimai-Siyasi Sənədlər Arxivi, Fond 1, Siy.56, İş 93, v. 202). 1970-ci ilin martında Rəsul Rza (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin İctimai-Siyasi Sənədlər Arxivi, Fond 1, Siy.57, İş 34, v. 289). həmin ilin mayında xalq artisti Hacı Məmmədov (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin İctimai-Siyasi Sənədlər Arxivi, Fond 1, Siy., 57, İş 62, v. 258). iyununda yazıçı-dramaturq Sabit Rəhman (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin

İşlər İdarəsinin İctimai-Siyasi Sənədlər Arxivi, Fond 1, Siy., 57, İş 69, v. 7, 9). 1971-ci ilin fevralında yazıçı Əli Vəliyev (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin İctimai-Siyasi Sənədlər Arxivi, Fond 1, Siy., 58, İş 57, v. 207). həmin ilin apreldə Müslüm Maqomayev, Rübabə Muradova, Həsənağa Turabov, Mikayıl Cəbrayılolla bağlı (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin İctimai-Siyasi Sənədlər Arxivi, Fond 1, Siy., 58, İş 78, v. 24). belə qərarlar qəbul edilmişdi. Heydər Əliyevin Azərbaycan SSR-ə rəhbərlik etdiyi dövrdə mədəniyyət sahəsində imzalanmış çoxsaylı sənədlərin təhlili bu cür qərarların sayının yüzlərlə olduğunu göstərir. Bu ümummilli liderin mədəniyyət xadimlərinə böyük diqqətinin və qayğısının ifadəsi idi. Heydər Əliyev bütün rəsmi yığıncaqlarda, tədbirlərdə rəhbər şəxslərin rus dilində çıxış etməsinin ənənəyə çevrildiyi bir vaxtda - 1969-cu ilin noyabrında Azərbaycan Dövlət Universitetinin 50 illik yubileyi münasibətilə keçirilən təntənəli yığıncaqda öz ana dilində, Azərbaycan dilində çıxış etməsi ilə geniş yayılmış stereotipi sındırdı. Bu respublikaya səs saldı. Bu münasibətlə onu təbrik edənlərə öz minnətdarlığını bildirərək deyirdi ki, «burada bir qeyri-adilik yoxdur, nahaq təəccüb edirsiniz, bu mənim ana dilimdir və ana dilində çıxış etmək elə böyük bir qəhrəmanlıq da deyildir. Ana dilini bilməmək isə, ana dilini qiymətləndirməmək isə, şübhəsiz ki, xalq qarşısında qəbahətdir» .

Nizami Xudiyev düzgün olaraq göstərir ki, Heydər Əliyevin Azərbaycan dili ilə əlaqədar düşüncələri 70-ci illərdə onun respublikaya rəhbərliyinin ilk onilliyi dövründə təşəkkül tapıb formalaşmışdır (Hüseynova, 2003). Etiraf etməliyik ki, 1970-1985-ci illər Azərbaycanın quruculuq tarixinin ən məhsuldar, işıqlı səhifələri olmuşdur. Həmin vaxtda yaxın və uzaq gələcəyə yönələn, müstəqilliyə yol açan, mütərəqqi ənənələrə söykənən inkişaf strategiyası müəyyənləşdirilmiş və uğurla həyata keçirilmişdir (Hüseynova, 2004). 1980-ci il 10 noyabr tarixində Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Azərbaycan SSR Mədəniyyət Nazirliyi və Vartaşen - indiki Oğuz rayonu (red.İ.H.), Cəbrayıl, Culfa, İliçevsk - indiki Şərur rayonu (red.İ.H.), Ordubad rayon partiya komitələri rayon mərkəzlərində dövlət tarix-diyarşünaslıq muzeylərinin yaradılması ilə bağlı qərar qəbul etdilər (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin İctimai-Siyasi Sənədlər Arxivi, Fond 1, siyahı 67, iş 118, vərəq 218). Həmin illərdə məhz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının respublika əlyazma fondunun fəaliyyətinin daha da təkmilləşdirilməsi tədbirləri haqqında vacib qərarlar qəbul edildi (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin İctimai-Siyasi Sənədlər Arxivi, Fond 1, siyahı 68, iş 103, vərəq 173-175). Heydər Əliyev bütün fəaliyyəti dövründə həmişə Azərbaycan xalqının dilinin, mənliliyinin, milli şüurunun, milli mentalitetinin qorunması və inkişaf etdirilməsi keşiyində durmuş və bu sahədə çalışanların əməyinə yüksək qiymət vermişdi.

«Öz dilini inkişaf etdirən alim, müəllim, öz tarixini yazan, inkişaf etdirən, tarixini əks etdirən, öz mənəviyyatını araşdıran, təhlil edən və ümumiləşdirən, xalqına yüksək səviyyədə çatdıran alim - onlar hamısı birlikdə öz xalqının, millətinin, milli şüuranın, milli rahunun, vətənpərvərlik rahunun inkişaf etməsinə, irəli getməsinə xidmət göstərir» .

Bu xidmətləri ilə Heydər Əliyev özü həmişə nümunə olmuşdur. Azərbaycan dilinin inkişaf etdirilməsində, qiymətləndirilməsində Heydər Əliyevin əvəzsiz xidmətləri vardır. Heydər Əliyevin rəhbərliyi və təşəbbüsü ilə Hüseyn Cavidin anadan olmasının 100 illiyi və 110 illiyinin keçirilməsi Azərbaycan tarixində əvəzsiz xidmətdir. 1981-ci ildə Azərbaycan KP Mərkəzi Komitəsi H. Cavidin anadan olmasının 100 illiyinin keçirilməsi haqqında qərar qəbul etmişdi. Bundan sonra bir çox işlər görüldü. 1982-ci il oktyabrın 26-da onun cənazəsi Sibirdən gətirilib Naxçıvanda dəfn olundu. Bu, o vaxtkı Sovetlər İttifaqında Azərbaycanın rəhbəri Heydər Əliyevin misilsiz cəsarətinin nəticəsi idi. Lakin qərarı nəzərdə tutulan bəzi tədbirlər həyata keçirilməmişdi.

Heydər Əliyev Cavidin Şərqi Şekspiri adlandırılmasına yüksək qiymət verirdi. Eyni zamanda qeyd edirdi ki, onu, bəlkə də, Höte ilə müqayisə etmək düzgün olardı. Əsərlərindəki fəlsəfi fikirlərinə görə, ola bilsin, Cavid Şekspirdən də yüksək səviyyəyə qalxmış sənətkardır. Hüseyn Cavidin «İblis» əsəri heç də Hötenin «Faust»undan geri qalmır. Ancaq biz belə inciləri lazımı qədər qiymətləndirə bilmirik» (Əliyev, 1997). Heydər Əliyev hesab edirdi ki, Azərbaycan xalqına mənsub olan şəxsiyyətləri dünya ictimaiyyətinə, elminə, dünya mədəniyyətinə tanımaq, şübhəsiz ki, xalqımızın hörmətini qaldırmaq deməkdir (Əliyev, 1997). Heydər Əliyevin rəhbərliyi Azərbaycanı SSRİ-də birinci yerə çıxartdı. O özü isə Sovetlər İttifaqının görkəmli partiya və dövlət xadimi kimi böyük nüfuz və şöhrət qazandı (Hüseynova, 2004). Ümummilli lider Heydər Əliyevin Sovet dövründə böyük xidmətlərindən biri də Azərbaycanda milli mətbuatın dirçəldilməsi idi. Bu istiqamətdə çoxsaylı addımlar atılmış, mətbuatın inkişafında xidmətləri olan şəxslərin təltif olunması, onların adlarının müxtəlif orden və medallara təqdim olunması, mükafatlandırılması ilə bağlı qərarlar imzalanmışdır. XX əsrin 70-ci illərdə «Əkinçi» «Bakı fəhləsi», «Şərq qapısı» qəzetlərinin, «Bakı» jurnalının və bir çox digər mətbu orqanlarla bağlı qərarlar qəbul olunmuşdur. 1975-ci ildə «Əkinçi» qəzetinin 100 illik yubileyi ilə əlaqədar olaraq qərar qəbul edilmiş və bu qərara məhz ümummilli lider Heydər Əliyev imza atmışdır (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin İctimai-Siyasi Sənədlər Arxiv, Fond 1, Siy., 63, İş 29, v. 118-119). Heydər Əliyevin sovet Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrdə Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərinin inkişafına da böyük əhəmiyyət verirdi. Bu mənada onun totalitar rejiminin mövcudluğu şəraitində xalqın milli adət-ənənələrinin qorunmasını, inkişaf etməsini fəaliyyətinin vacib istiqamətlərindən biri hesab

edirdi. İnsanların həyat şəraitini ağırlaşdıran və nə vaxtsa kommunizm cəmiyyətinin qurulacağı vədi ilə xalqı aldadan Sovet imperiyası cəmiyyətin bir-birinə qarşı ədalətsizliyini artırmaq, mənəvi boşluq və haçalanma yaratmaq üçün dini aşkarcasına sıxışdırma kampaniyasını 1960-cı illərdə daha da dərinləşdirməyə başlamışdı. Ancaq 1969-cu ildə respublikada rəhbərliyə irəli çəkilən Heydər Əliyev milli-mənəvi dəyərlərin qorunması üçün məqsədyönlü addımlar atmışdı. Qeyd etmək lazımdır ki, Heydər Əliyevin vaxtilə DTK-da çalışması və bu təşkilata rəhbərlik etməsi Azərbaycan Respublikasında dinin düşdüyü çətinliklərin miqyası və onun dirçəlişi yolları barədə geniş şəkildə məlumat və təcrübə əldə etməsinə imkan vermişdi.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, 1970-ci illərdə artıq dağılma ərəfəsində olan yüzlərlə məscid, minarə, pir və ziyarətqah Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə yenidən bərpa edilmiş və qoruq statusu ilə Mədəniyyət Nazirliyinin balansına verilmişdi. Əgər 1970-ci illərə qədər fəaliyyət göstərən məscid, pir və ziyarətqahlarda yığılan nəzir pulları, ianələr mədəniyyət və başqa nazirliklərin hesabına keçirilirdisə, artıq 1970-ci illərin ortalarından etibarən bu pulların böyük hissəsi Zaqafqaziya Müsəlmanları Ruhani İdarəsinin hesabına keçirilməyə başlamışdı. Bu isə fəaliyyətdə olan dini obyektlərin maddi ehtiyaclarının aradan qaldırılmasına xidmət etmişdi. Qeyd etmək lazımdır ki, 1976-cı ildən başlayaraq Azərbaycandakı məscidlərin pul gəliri 10 dəfədən çox artmışdı. Belə ki, bu məbləğ 57,8 min manatdan 628,4 min manata çatmışdı. Bu fakt, eyni zamanda, insanların mənəvi qida almaq üçün mütəmadi olaraq məscidlərə gedib-gəlmək imkanı əldə etdiklərini də sübut etmək üçün kifayət edir. İslam dininə daha kəskin şəkildə müxalif olan və onu insanların mənəviyyatından çıxarıb atmağı qarşısına məqsəd qoymuş kommunizm rejiminin hakim olmasına baxmayaraq, Heydər Əliyev böyük siyasi məharət və saf vətənpərvərlik ruhu ilə tamamilə ölgün bir vəziyyətə salınmış Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərindən olan dini dəyərləri – islam dəyərlərini dirçəltmişdi. Məhz o, respublikada siyasi vəziyyəti dəyişdikdən sonra hər bir vətəndaş öz dini tələbatını ödəmək üçün tam əmin-amanlıqla məscidlərdə ibadət edə bilirdi. 1970-ci illərin ortalarında artıq məscidlərdə ibadət edənlərin sayının 4-5 dəfə artması yuxarıda qeyd edilənlərə parlaq sübutdur. Bu yolda aparılan tədbirlərdə ən müsbət hal isə dini dəyərlərə meyil edənlərin böyük əksəriyyətinin gənclərdən ibarət olması idi (Respublika qəzeti, 7 sentyabr 2022). Vaxtilə keçirilməsi qadağan olunmuş dini bayram və mərasimlərin yenidən, rəsmi şəkildə olmasa da, xalq arasında dirçəlişi prosesi də məhz 1970-ci illərdən başlamışdı. Həmin illərdən etibarən Ramazan, Qurban bayramlarında, Sovet imperiyası tərəfindən yasaqlanmış aşura mərasimində məscidlərə gələn insanların sayı qat-qat artmışdı. Heydər Əliyev xalqın həyatından zorla qoparılmış mənəvi dəyərlərlə bağlı olan bayram və mərasimlərin dirçəlməsinə şərait yaratmaqla, imperiya tərəfindən xalqın taleyinə bu yolla daxil edilmiş sosialist bayramları

hesab olunan Komsomol toyu, Çoban günü, Məhsul bayramı, Şöhrət bayrağı qaldırma günü və sair bunun kimi milli-mənəvi keyfiyyətlərə yad bayramlara qarşı xalqın marağını azaltmış olmuşdu.

Unikal şəxsiyyət, qeyri-adi zəka sahibi olan Heydər Əliyev bütün elm sahələrini gözəl bilirdi və hər hansı mütəxəssislə müvafiq sahə ətrafında peşəkarcasına fikir mübadiləsi apara bilirdi. Ulu öndər indiki Bakı Dövlət Universitetinin Tarix fakültəsində təhsil almışdı və tarix elmini də çox sevirdi. Deyirdi ki, xalq gərək daim öz kökünü xatırlasın, tarixini öyrənsin, milli mədəniyyətindən, elmindən heç vaxt ayrılməsın. 1969-cu ilin məşhur iyul plenumundan sonra geridə qalmış Azərbaycana rəhbər təyin edilən Heydər Əliyev ilk gündən respublikanın sürətli inkişafı istiqamətində düşünülmüş addımlar atmağa başladı. İqtisadiyyat, kənd təsərrüfatı, təhsil, səhiyyə və eləcə də elm sahəsində müşahidə edilən tərəqqi özünü çox gözletmədi. Həmin illərdə Birinci katibin diqqət mərkəzində dayanan, himayəsində olan sahələrdən biri də tarix elmi idi. 1969-cu ilədək tam təhrif edilən, saxtalaşdırılan, müəmmalı erməni və rus mənbələri ilə “zənginləşdirilən” Azərbaycan tarixi məhz ulu öndərimizin sayəsində yenidən tədqiq olunmağa başladı, tarixçi alimlərə keçmişimizin tam dürüst araşdırılması üçün hər cür şərait yaradıldı. Milli mənsubiyyətimiz, xalqımızın formalaşma aspektləri kimi mühüm məsələlər məhz Heydər Əliyevin nəzarəti altında yenidən tədqiq edildi. Bu haqda nəşr olunan cild-cild kitablardan xəbərdar olan Kreml rəhbərliyi Azərbaycan tarixinə sovet tərzində yanaşmanı inkar edən tarixçi-alimlər barədə sərt tədbirlər görülməsini erməni millətçilərinin köməyi ilə təşkil etsələr də, bunun əksinə olaraq, Heydər Əliyev onların hamısını yüksək dövlət mükafatları ilə təltif etdi.

Heydər Əliyev hələ 70-80-ci illərdə Azərbaycana rəhbərlik etdiyi vaxtlarda da Azərbaycanın gələcəyi, müstəqilliyi haqqında düşünürdü. Azərbaycanın müstəqil yaşaması üçün, mövcudluğu üçün, böyük imkanlara malik olduğuna tam əmin idi. Qeyd etmək lazımdır ki, o, respublikanın sosial-iqtisadi, milli-mədəni inkişafını yüksək səviyyədə təmin etməklə məhz bunun gələcəkdə əsas təməl olacağını nəzərdə tuturdu. Bu fikrini, ideyasını sonralar daha açıq şəkildə ifadə edirdi. 1996-cı ildəki çıxışlarının birində göstərirdi ki, «Mən keçmişdə də Azərbaycanın gələcəyi, müstəqilliyi haqqında düşünərkən və Sovet İttifaqı dağılan zaman bu barədə öz fikrini qəti bildirərkən Azərbaycanın müstəqil yaşaması üçün tam imkanı olduğu barədə fikirlərini deyərkən, eyni zamanda zəngin yeraltı sərvətlərimizlə, neft-qaz yataqlarımızla və başqa mədənlərimizlə bərabər, böyük sənaye potensialı ilə bərabər, geniş aqrar sektorda, kənd təsərrüfatı sahəsində, ərzaq məhsulları istehsalı sahəsində də Azərbaycanın böyük potensialını həmişə nəzərə alırdım» (Əliyev, 1997).

1969-1982-ci illərdə Azərbaycanın inkişaf tarixinin dinamikası belə bir fikri təsdiq edir

ki, Heydər Əliyevin 1969-cu ildə hakimiyyətə gəlişindən sonrakı dövr, əslində, respublikamızın müstəqil dövlət quruculuğuna aparıcı yol olmuşdur. Heydər Əliyevin böyük əməyinin nəticəsində həyata keçirilən dəyişikliklərin həcminə, ictimai-iqtisadi islahatların səciyyəsinə görə 70-80-ci illər Azərbaycanın tarixində ən parlaq səhifələr təşkil etmişdir. 70-ci illərdən başlanan iqtisadi inkişaf, milli-mədəni dirçəliş, milli özünüdərk duyğularını, milli ruhun yüksəlişi xalqımızın illərdən bəri qəlbində yaşatdığı milli dövlətçilik ideyasının milli- azadlıq mübarizəsində əsas hərəkətverici qüvvəyə çevrilməsində mühüm zəmin oldu. 80-ci illərin sonu - 90-cı illərin əvvəlində müstəqillik uğrunda mübarizənin yüksəlişi Heydər Əliyevin rəhbərliyinin birinci mərhələsində əldə edilmiş iqtisadi canlanma və milli mübarizlik ruhunun təşəkkülü nəticəsində mümkün oldu. Müstəqil Azərbaycan Respublikası zəngin mədəni irsini, ənənələrini davam etdirərək dünyanın mədəni cəhətdən inkişaf etmiş qabaqcıl ölkələrindən birinə çevrilmişdir. İftixarla demək lazımdır ki, bütün bu müvəffəqiyyətlərin kökündə məhz Heydər Əliyevin daxili və xarici siyasətinin uğurla həyata keçirilməsinin, xalqın mədəni irsinin, intellektual potensialının, bütövlükdə mədəni quruculuq sahəsindəki fədakar əməyinin və təşkilatçılıq bacarığının nəticəsidir.

2. Müstəqillik dövründə Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafı.

Öz dilini inkişaf etdirən alim, müəllim, öz tarixini yazan, inkişaf etdirən, tarixini əks etdirən, öz mədəniyyətini araşdıran, təhlil edən və ümumiləşdirən, xalqına yüksək səviyyədə çatdıran alim - öz xalqının, millətinin, milli şüurunun, milli ruhunun, vətənpərvərlik ruhunun inkişaf etməsinə, irəli getməsinə xidmət göstərir.

Heydər Əliyev

Azərbaycan Respublikası Prezidenti Heydər Əliyevin bir qərindən artıq davam edən ölkəyə rəhbərlik, millətə liderlik fəaliyyətində təhsilə, elmə, mədəniyyətə, bütövlükdə xalqın intellektual səviyyəsinin yüksəldilməsinə qayğısı hər zaman üstün yer tutmuş, prioritet istiqamətlərdən biri olmuşdur. Əslində tariximizin son 33 illik milli intibahı mahiyyət etibarını ilə xalqın təhsillənmə səviyyəsinin yüksəlişi, fundamental elmin yaranması, milli mədəniyyətin tərəqqisi ilə sıx bağlı olmuşdur ki, bunların hamısı təhsil sisteminin və ondan səmərəli istifadə edilməsinin nəticəsində mümkün olmuşdur. Bu mənada təhsilin milli tərəqqidəki böyük rolundan danışarkən Heydər Əliyev deyirdi:

«...təhsil sisteminin nə qədər dəyərlidir onu ondan görmək olar ki, Azərbaycanda yüksək savada, biliyə, ixtisasa, yüksək elmə malik insanlar var və onlar cəmiyyətin çox hissəsini təşkil edir. Əgər bunlar olmasaydı, Azərbaycanın iqtisadiyyatı belə güclü inkişaf edə bilməzdi. Bunlar olmasaydı, Azərbaycanın elmi inkişaf edə bilməzdi. Bunlar olmasaydı, biz indi Azərbaycanı müstəqil dövlət kimi idarə edə bilməzdik. Onları qiymətləndirmək lazımdır və on illərlə əldə etdiyimiz nailiyyəti heç vaxt unutmamalıyıq...». (<https://lib.aliyev-heritage.org/az/1948590.html>).

Bu mənada tam əsasla və böyük iftixar hissilə deyə bilərik ki, bu gün müstəqil Azərbaycanda təhsilin, elmin, bütövlükdə mədəniyyətin əsasları məhz o illərdə yaradılmış təməl üzərində yüksəlmişdir. Lakin təəssüflə bildiririk ki, Heydər Əliyevin müvəqqəti olaraq siyasi hakimiyyətdən uzaqlaşdırıldığı illərdə onun başladığı və uzun illər böyük uğurla həyata keçirdiyi mədəni quruculuq işlərində, o cümlədən, Azərbaycan təhsilində, Azərbaycan elmində sözün həqiqi mənasında tənəzzül, geriləmə prosesləri geniş vüsət aldı. Məhz Heydər Əliyevin Azərbaycanda böyük siyasətə ikinci qayıdışından sonra mədəniyyətin, təhsilin və elmin inkişafının yeni mərhələsi başladı.

Azərbaycan elminin, təhsilinin 1988-1992-ci illərdəki ağır, dözülməz vəziyyətini görmüş və yaşamış elm adamları, təhsil işçiləri, ziyalılar, müəllimlər taleyin hökmünə minnətdardırlar ki, elmin, təhsilin, mədəniyyətin böyük himayəçisi, əvəzsiz maarifpərvər Heydər Əliyevin 1993-cü ilin iyununda yenidən Azərbaycanda siyasi hakimiyyətə xilaskar missiyalı qayıdışı ilə bütün sahələrdə olduğu kimi, elm, təhsil və mədəniyyət sahəsində də tənəzzülün, böhranın, dağılmanın qarşısı alındı.

Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra Heydər Əliyevi ən çox narahat edən məsələlərdən biri Milli Elmlər Akademiyasının, onun institutlarının və elmi işçilərin vəziyyəti idi. Çünki o dövrdə hakimiyyəti ələ keçirmiş rəhbərlər respublikanın elm məbədinə, onun Milli Elmlər Akademiyasına, institutlarına biganə münasibət bəsləyirdilər, hətta onları bağlamaq fikrinə belə düşmüşdülər. Heydər Əliyev həmin görüşdə Elmlər Akademiyasının yarandığı gündən Azərbaycan elminin inkişaf etdirilməsində böyük xidmətlərini qeyd etdi və onu Azərbaycan xalqının tarixi nailiyyəti kimi qiymətləndirdi. Bundan sonra da Elmlər Akademiyasına böyük diqqət verəcəyini bildirdi. «Elmin keçdiyi inkişaf yoluna yüksək qiymət verməli, onu əldə saxlamalı, itirməməliyik» - sözləri hamının ürəyindən oldu.

O zaman Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sədri Heydər Əliyev ziyalılarla görüşündəki çıxışında böyük narahatlıqla deyirdi:

«Mənə sədalar gəlir ki, Elmlər Akademiyasını, institutları dağıtmaq istəyirlər, elm ocaqlarına biganə münasibət var. Biz bunların hamısını son qoyacağıq. Elmlər Akademiyası Azərbaycan xalqının tarixi nailiyyətidir» (Əliyev, 1997).

Bu elm mərkəzini yaradanlar, inkişaf etdirənlər dünyada tanınmış və Azərbaycanı tanıtmış böyük xadimlər, Azərbaycanın qızıl fondu olmuşlar. Onların adları xalqımızın şərəfi və şöhrətidir. Bu şərəf-şöhrəti qoruyub saxlamaq hamının borcudur. Məhz bu münasibət xalqın böyük oğlu Heydər Əliyevin alimlərə, ziyalılara hörmət və ehtiramının ifadəsi, Azərbaycan elminin aydın sabahına dövlətin qayğısı və təminatı kimi dəyərləndirilə bilər. Bu görüş Azərbaycan elminin baş qərargahı olan Milli Elmlər Akademiyasının taleyi haqda gözən söz-

söhbətlərə, onun gələcəyinə olan şübhələrə son qoydu. Prezident həmin görüşdə demişdir:

«Elmlər Akademiyası Azərbaycan xalqının tarixi nailiyyətidir. 1945-ci ildə bu akademiyanı yaradan alimlər çox böyük şücaət göstərmişlər. Ötən dövrdə bu akademiyanın çərçivəsində Azərbaycan elmi çox inkişaf etmişdir... Əmin ola bilərsiniz ki, Elmlər Akademiyası da, institutlar da fəaliyyət göstərəcəklər və biz buna imkan yaradacağıq. Azərbaycanın elmi inkişaf etməlidir. Universitetlər, ali məktəblər də inkişaf etməlidir... Biz isə bu sahəyə hər cür kömək edəcəyik və mədəniyyətimiz, elmimiz, o cümlədən təhsilimiz, sosial sahənin bütün başqa istiqamətləri inkişaf edəcəkdir» (Əliyev, 1997).

Prezident Heydər Əliyev 1997-ci il yanvarın 31-də Azərbaycan Elmlər Akademiyasının rəhbərliyi, həqiqi və müxbir üzvləri, institut direktorları və aparıcı alimlər ilə görüşdü (Əliyev, 1998). Akademiyada yaranan vəziyyət onu ciddi narahat edirdi. Prezidentin görüşünün əsas məqsədi mövcud nöqsanları, qüsurları aşkar etməklə elmə, təhsilə qayğını artırmaq, «elmin inkişafı üçün mövcud imkanlardan daha çox istifadə» etmək idi.

Həmin görüşdə Akademiyanın strateji planında Azərbaycan tarixini yazmaq mühüm bir vəzifə kimi qarşıya qoyulurdu. Heydər Əliyev qeyd edirdi ki, Azərbaycan tarixinin qədim dövrlərdən indiki dövrə kimi yazılması zəruridir. Lakin bu dövrlərin, tariximizin hamısının yazılmasının çətin olduğunu nəzərə alaraq, - Çünki bunun üçün bir neçə il vaxt tələb olunur, - ilk növbədə XIX-XX əsrlərin tarixinin faktlara əsaslanaraq obyektiv, yeni konsepsiya əsasında yazılması vəzifəsi qarşıya qoyulurdu. Eyni zamanda bu məqsəd üçün qayğı göstəriləcəyini bildirdi (Hüseynova, 2004). Səbəb isə sovet dönəmində yazılan bir çox əsərlərin mövcud ideologiyanın təsiri altında yazılması və bir sıra hallarda tarixi hadisələrin işıqlandırılmasında təhriflərə yol verilməsi idi.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti Heydər Əliyevin göstərişi ilə MEA-nın Tarix İnstitutu tərəfindən 7 cildlik «Azərbaycan tarixi»nin akademik nəşri buraxılmışdır. Ümumiyyətlə, Heydər Əliyevin tarix elminin inkişaf etdirilməsində xidmətləri böyükdür. O, tarix elminin mühüm problemlərinin obyektiv tədqiq edilməsi sahəsində özünün konsepsiyasını irəli sürmüşdü ki, bu da tariximizin işlənməsində mühüm elmi-metodoloji əhəmiyyət kəsb edir. Son dövrə qədər Azərbaycan tarix elmində unudulmuş səhifələrin açılmasında, bir çox problemlərin təhrif edilmiş şəkildə yazılmasının açıqlanmasında, tarix elmində yeni tədqiqat istiqamətlərinin meydana çıxarılmasında, bir çox məsələlərin yeni konsepsiyada işlənilməsinin metodikasının müəyyən edilməsində xidmətləri böyük elmi-nəzəri əhəmiyyət daşıyır. Onun azərbaycanlıların soyqırım məsələlərinin, Qərbi Azərbaycan tarixinin öyrənilməsinin zəruriliyini tarix elminin mühüm bir problemi kimi rəsmi şəkildə əsaslandırması tariximizə, millətimizə böyük elmi xidmət nümunəsidir. Heydər Əliyev elmdə nihilizmə, diletantlığa,

subyektivliyə, populizmə qarşı qəti mübarizə aparmağı tələb edirdi (Bayramov, 1998). Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən vaxtilə xalq düşməni adı ilə unutturulmuş şəxslərin adlarının tarixə qaytarılması, bərpa edilməsi elmdə böyük tarixi xidmətdir. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti uzun illər tarixin unudulmuş səhifəsi idi. Azərbaycan müstəqilliyinin bərpa edilməsindən sonra Xalq Cümhuriyyəti tarixinin həqiqətlərinin üzə çıxarılmasında, onun Azərbaycan tarixində yerinin və əhəmiyyətinin göstərilməsində Heydər Əliyevin nəinki siyasi xadim kimi, eyni zamanda böyük tarixçi kimi yüksək xidməti vardır. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 80 illik yubileyi haqqında prezidentin 1998-ci il 30 yanvar tarixli sərəncamı böyük tarixi hadisə oldu. Prezident sərəncamının yerinə yetirilməsinin nəticəsi olaraq Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin tarixinə dair sənədlər və materiallar külliyyatı VII cildə hazırlanıb 1998-ci ildə nəşr edildi. Cümhuriyyət tarixinə dair elmi-tədqiqat işləri aparılmağa başlandı. Prezident Heydər Əliyevin 1 fevral 2003-cü il tarixli fərmanı ilə Bakı şəhərində Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin xatirəsinə abidə ucaldılması qərara alındı (Hüseynova, 2004). Heydər Əliyev hər zaman vurğulayırdı ki, “Təhsil millətin gələcəyidir”. Heydər Əliyevin 1993-cü ilin oktyabrında prezident seçilməsindən sonra təhsilin inkişafı onun ən çox diqqət mərkəzində olan məsələlərdən oldu. Bu diqqət və qayğı Prezidentin rəhbərliyi ilə işlənmiş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında öz əksini tapmışdır. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə onbirillik icbari təhsilə keçirildi. Azərbaycan vətəndaşlarının pulsuz ümumi orta təhsilinə dövlət təminatı verildi. Qeyd etmək lazımdır ki, müstəqillik dövründə təhsil islahatını həyata keçirmək üçün hələ əvvəlki dövrdə, xüsusən, ötən əsrin 70-80-ci illərində möhkəm təməl qoyulmuşdu.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti Heydər Əliyevin 30 mart 1998-ci il tarixli «Azərbaycan Respublikasında təhsil sahəsində islahatlar üzrə Dövlət Komissiyası haqqında» sərəncamı ilə müstəqil Azərbaycanın təhsil sistemində beynəlxalq standartlara uyğun islahatların aparılması, təhsilin inkişafı və onun maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi üçün Ümumdünya Bankının vəsait qoyuluşunu təmin etmək, təhsil sahəsində islahat Programını hazırlamaq məqsədilə Dövlət Komissiyası yaradıldı (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanları və sərəncamları (yanvar-mart 1998-ci il). Bakı 1998). Bununla da təhsil sahəsində islahatların yeni tarixi mərhələsinin əsası qoyuldu. Dövlət Komissiyası tərəfindən qısa müddətdə hazırlanmış «Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Programı» geniş müzakirələrdən sonra Prezident Heydər Əliyev tərəfindən 1999-cu il iyunun 15-də (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanları və sərəncamları (aprel-iyun 1999-cu il). 1999). tarixi bir gündə - Milli Qurtuluş günündə xüsusi Sərəncamla təsdiqləndi. Beləliklə, çağdaş təhsil tariximizə şanlı bir səhifə yazılmış oldu.

Azərbaycanın ali təhsil sistemində dünya standartlarına uyğun islahatlar həyata keçirilir. Ali təhsil sistemində təhsilin iki mərhələdə - bakalavr və magistr mərhələlərində aparılması mühüm yeniliklərdən biridir (Hüseynova, 2004). Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində dövlət siyasətinin əsaslarını və XXI əsr milli təhsil quruculuğunun aydın strategiyasını, prioritet istiqamətlərini verən təhsil sahəsində islahat Programında milli təhsil sahəsində dəyişiklərin üç mərhələdə reallaşdırılması nəzərdə tutulurdu. Heydər Əliyevə məxsus konseptual ideyaların hamısı müstəqil Azərbaycan dövlətinin təhsil sahəsində siyasətinin əsaslarını, təhsil quruculuğu yolunda aparılan islahatların təməl prinsiplərini, həyata keçirilən yeniləşmələrin prioritet istiqamətlərini, strateji aspektlərini və milli məqsədlərini təşkil edir. Azərbaycanın təhsil siyasətində mühüm istiqamətlərdən birini təhsilin məzmunu sahəsində aparılan islahatlar, xüsusən də, ümumtəhsil pilləsi üçün proqram və dərsliklərin məzmunca müstəqillik prinsipləri əsasında tərtib olunması, nəşri və təhsil müəssisələrinin onlarla ahəngdar təminatı təşkil edirdi. Heydər Əliyev milli ideologiyanın ifadə vasitəsi olan Azərbaycan dilinin inkişafını, onun təmizliyinin qorunmasını, dövlət dili statusunun tətbiqini milli-mənəvi sərvətlərimizin inkişafında strateji əhəmiyyətli məsələ hesab edirdi. Prezidentin «Dövlət dilinin tətbiqinin təkmilləşdirilməsi haqqında» 2001-ci il 18 iyun tarixli fərmanı, Prezident yanında Dövlət Dil Komissiyasının yaradılması, «Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında » 2002-ci il 30 sentyabr tarixli qanunun qəbul edilməsi, 2001-ci il avqustun 1-dən ölkədə bütün yazışma və nəşrlərin latın qrafikasına keçilməsi dövlət başçısının ana dilimizə diqqət və qayğısının parlaq ifadəsidir. Hətta Prezident Fərmanı ilə avqustun 1-i hər il «Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili günü» kimi qeyd edilir.

Azərbaycan xalqının xoşbəxtliyi, tarixi ədalətin təntənəsi bundadır ki, son 34 ildə Azərbaycanda aparılan bütün təhsil islahatlarına, keçən əsrin 70-80-ci illərində keçmiş SSRİ-də aparılmış ümumtəhsil və peşə islahatlarına da, müstəqil Azərbaycanda bu gün uğurla davam edən və artıq dönməz xarakter alan milli təhsil quruculuğuna da böyük maarifçi, Azərbaycanın ilk «Xalq müəllimi» Heydər Əliyev başçılıq etmişdir. Əslində, müstəqil Azərbaycanda aparılan bütün islahatların ideya rəhbəri, memarı və qurucusu olmuş Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının milli sərvətidir, dünya miqyaslı tarixi şəxsiyyətdir. Bu dahi şəxsiyyətin ən böyük amalı xalqımızın intellektual potensialını yüksəltmək, təhsilimizi, elmimizi, mədəniyyətimizi beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırmaq, təhsil quruculuğu sahəsində başlanan islahatları uğurla başa çatdırmaq olub. Azərbaycanın təhsil işçilərinin, alimlərinin, ziyalılarının müqəddəs vəzifəsi isə Prezident Heydər Əliyevin ideyaları işığında mədəni yüksəliş sahəsində strateji xəttimiz olan elm və təhsil islahatlarının ləyaqətlə reallaşmasına kömək etməkdən ibarətdir. Zəngin mədəniyyətə, ədəbiyyat və incəsənətə malik olan Azərbaycan müstəqillik dövründə

dünya meridianlarına çıxmaqda geniş imkanlara malik olmuşdur. Azərbaycan Respublikası Prezidenti Heydər Əliyev 2000-ci il dekabrın 30-da «Azərbaycan XXI əsrin və III minilliyin ayrıcında: yeni 2001-ci il, yeni əsr və III minillik münasibətilə Azərbaycan xalqına müraciət»ində demişdi:

«İkinci minilliyin tarixi əyani surətdə göstərir ki, Azərbaycan xalqı dünya mədəniyyətində öz dəsti-xətti ilə seçilən xalqlardandır. Keçən iki min il ərzində bəşər sivilizasiyasının ayrılmaz hissəsi kimi azərbaycanlılar dünya mədəniyyəti xəzinəsinə sanballı töhfələr vermişlər» (Guseynova, 2005, s. 405).

Heydər Əliyevin müvafiq fərmanları, tədbirləri nəticəsində Azərbaycanın görkəmli mədəniyyət və incəsənət xadimlərinin həyat və yaradıcılığı dünyanın bir sıra ölkələrində keçirilən yubileylərdə, tədbirlərdə geniş təmsil olunmuşdur. Azərbaycanın ən qədimdən zəngin milli mədəniyyətə, milli- mədəni dəyərlərə malik olduğu dünyada nümayiş etdirilmişdir. Son dövrdə dahi Azərbaycan şairi və böyük mütəfəkkir Məhəmməd Füzulinin 500 illik yubileyinin Fransada, Türkiyədə, İraqda, İranda və Rusiyada, böyük ifaçı, dünya şöhrətli Bülbülün 100 illik yubileyinin Moskvada, Parisdə, görkəmli müğənni Rəşid Behbudovun 80 illik yubileyinin Moskvada, Türk xalqlarının qədim tarixi və milli mədəniyyətinin əvəzsiz abidəsi olan «Kitabi-Dədə Qorqud» dastanının 1300 illik yubileyinin Parisdə və Bakıda keçirilməsi müstəqil Azərbaycanı və xalqımızı bir daha dünyaya tanıtdı. Heydər Əliyevin 1993-cü ildə hakimiyyətə gəlməsinə qədər ölkədə baş vermiş hadisələr mədəniyyətimizə də öz mənfi təsirini göstərmişdir. Bir çox görkəmli sənətkarlarımız xarici ölkələrə getməyə məcbur olmuşdular.

Ölkəmizdə hərc-mərclik, mənəvi düşgünlük yaranan vaxt şöhrətli Opera və Balet Teatrı, Balet truppası, Azərbaycan Dövlət Simfonik Orkestrı, Dövlət Xor Kopellası, Dövlət Rəqs Ansamblı kimi çətin günlər keçirən kollektivlər yalnız prezident Heydər Əliyevin qayğısı və köməyi ilə qorunub saxlanıldı və inkişaf etdirildi (Abdullazadə, Ələsgərov, Əlirzayev, Əliyev, və başqaları, 2001). Müstəqil Azərbaycan Respublikası geniş şəkildə və yüksək keyfiyyətli mədəni-maarif ocaqları ilə əhatə olunmuşdur. Hazırda Azərbaycanda 27 professional teatr, 50-dək xalq teatrı və özəl teatr, 13 konsert təşkilatı fəaliyyət göstərir. Hazırda Bakı Müsiqu Akademiyası, Azərbaycan Milli Konservatoriyası, Azərbaycan Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti, Bakı Xoreografiya Məktəbi, Musiqi, Rəssamlıq kollecləri, 300-ə yaxın uşaq musiqi, rəssamlıq və incəsənət məktəbləri Azərbaycan mədəniyyətinin gələcək kadr potensialının yaradılmasının təminatçıları olub, gənc nəslin bədii-estetik tərbiyəsində səmərəli fəaliyyət göstərilir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin göstərişi ilə 1994-cü ilin noyabrında Bakı Dövlət Universitetinin 75 illik yubileyi təntənəli şəkildə qeyd edilmişdir. Yubiley tədbirində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev iştirak

etmiş və böyük nitq söyləmişdir. Universitetin bir qrup əməkdaşı respublikanın orden və medalları ilə təltif olunmuşdur. 2000-ci il fevralın 11-də BDU-nun 80 illik yubileyi keçirilmiş, respublika Prezidentinin fərmanı ilə bir sıra əməkdaşlar orden və medallarla təltif edilmiş və fəxri adlar almışdır. 29 oktyabr 1997-ci ildə Naxçıvan Dövlət Universitetinin 30 illik, 22 dekabr 1999-cu ildə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kollecinin 80 illik yubileyi keçirilmişdir. Hər iki təhsil müəssisəsinə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti təbrik məktubu göndərmişdir.

2000-ci ilin dekabrında Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasının 80 illik, 13 iyun 2002-ci ildə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin 70 illik yubileyi qeyd edilmişdir. Hər iki yubileydə ölkə Prezidenti kollektivi təbriklə çıxış etmişdir. Əməkdaşlara fəxri adlar verilmiş, orden və medallarla təltif olunmuşlar (Guseynova, 2005, s. 407). 1999-cu ilin oktyabr ayında Tovuz şəhər Puşkin adına orta məktəbin 100 illiyi, 2002-ci ilin sentyabr ayında Ağdaş şəhər 3 sayılı orta məktəbin 120 illiyi və başqa təhsil ocaqlarının yubileyləri keçirilmişdir.

Respublika ali məktəblərinin professor-müəllim heyətinin əməyi yüksək qiymətləndirilmiş, fəxri ad, orden və medallarla təltif edilmişlər (Guseynova, 2005, s. 407). Heydər Əliyev dövlət başçısı olduğu müstəqıl Azərbaycanın mədəni inkişafını, sosial-iqtisadi inkişafını tərkib hissəsi kimi daim diqqət mərkəzində saxlayırdı. Onun diqqət və qayğısı sayəsində Azərbaycanda mədəni-maarif müəssisələri şəbəkəsi xeyli genişlənməmiş və iş keyfiyyəti yüksəlmişdir. Tarix sübut edir ki, Heydər Əliyev həmişə xalqına bağlı olmuş, hər zaman Azərbaycanın görkəmli sərkərdələri, elm, ədəbiyyat, incəsənət xadimləri ilə fəxr etmiş, onları xalqa, dünyaya tanıtdırmağı özünün şərəfli işi hesab etmişdir. Bu onun həyatının əsas amalı olmuşdur.

Heydər Əliyevin respublikamıza rəhbərlik etdiyi bütün illər Azərbaycan tarixinə mədəniyyətin çiçəklənməsi, onun bütün sahələrinin inkişafı və zənginləşməsi dövrü kimi daxil olmuşdur. Görkəmli mədəniyyət, ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinin fəaliyyəti ilə həmişə maraqlanmış, onlara qayğı göstərmiş və hər cür şərait yaratmağa çalışmışdır. Eyni zamanda onların dünya mədəniyyəti səviyyəsinə yüksələn yaradıcılığı səhifəsini ön plana çəkməklə Azərbaycan mədəniyyətinin son dərəcə zəngin olduğunu sübut etməyə əsas diqqət verməyi tələb etmişdir:

«Biz Nizamidən, Füzulidən danışarkən onlan təkcə şair kimi deyil, böyük filosoflar kimi dünyaya, dünya mədəniyyətinə, elminə böyük töhfələr vermiş mütəfəkkirlər kimi tanıtmalıyıq» (Əliyev, Bakı 1997).

Heydər Əliyev tərəfindən hələ 1981-ci ildə Nizaminin ədəbi irsinin öyrənilməsi haqqında böyük bir qərar qəbul etdirilmişdir. Nizaminin 840 illiyi böyük bir yubiley kimi qeyd edilmişdi. Onun əsərlərinin Moskvada rus dilində nəşr edilməsi haqqında qərar qəbul edilmişdi. Lakin

Heydər Əliyev Moskvada işlədiyi vaxtda həmin məsələnin yerinə yetirilməsi gedişini öyrənəndə məlum olmuşdu ki, «Художественная литература» nəşriyyatında «Xəmsə» çap olunmamışdır. Mədəniyyətimizin vurğunu Heydər Əliyev Moskvada işlədiyi vaxtda Nizami Gəncəvinin «Xəmsə»sinə daxil olan əsərlərin rus dilində ayrı-ayrılıqda Moskvada nəşr edilməsini təşkil etmişdi. Nizami dünya elmində, mədəniyyətində böyük bir yer tutur. Heydər Əliyev dünyanın böyük filosofu Hötenin özünün bəzi fəlsəfi müddəalarını Nizami Gəncəvinin fəlsəfi fikirləri əsasında izah etdiyinin tarixi həqiqət olduğunu göstərirdi.

Füzulinin 500 illiyi Heydər Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi nəticəsində dünya miqyasında böyük filosof kimi, dünyaya, dünya mədəniyyətinə, elminə böyük töhfələr vermiş mütəfəkkir kimi qeyd edilməsi vəzifəsi qarşıya qoyuldu və keçirildi. O qeyd edirdi ki, biz Füzulini təkcə «Leyli və Məcnun» poemasının müəllifi kimi yox, dünya miqyaslı filosof kimi, böyük alim kimi dünyaya tanıtmalıyıq.

Nəsiminin 600 illik yubileyi qeyd ediləndə dünyada böyük əks-səda doğurmuşdu. Azərbaycanı yüksək səviyyədə dünyada tanıtmışdı. Bu fakt da maraqlıdır ki, yalnız 600 ildən sonra Nəsiminin Hələb şəhərində məzarı tapıldı. Heydər Əliyev milli mentalitetimizə, həm elmi, həm də mədəni inkişaf potensialımıza əsaslanaraq elm, mədəniyyət, incəsənət işçiləri qarşısında qədim irsi inkişaf etdirmək vəzifələri qoyurdu. Bunu müstəqilliyimizin mühüm nailiyyəti hesab edirdi.

Heydər Əliyev zəngin tarixə malik olan və böyük estetik, mənəvi təsiri olan Azərbaycan musiqisinin inkişaf etdirilməsinə və yayılmasına ciddi fikir verirdi. O qeyd edirdi ki, «Musiqi xalq arasında ən geniş yayılan incəsənət növlərindən biridir. Buna görə də musiqinin insanların şüurunun yüksəlməsinə təsirini artırmaq, mənəvi, estetik tərbiyə problemlərinin həllinə onun təsirini gücləndirmək, musiqinin geniş kütlələrə emosional təsirini qüvvətləndirmək sizin borcumuzdur» (Üzeyir Hacıbəyov ensiklopediyası, 1996). O, Azərbaycan incəsənət xaimlərinin, ümumiyyətlə, əhalinin ən geniş kütlələrinin dünya mədəniyyətinin, musiqi sənətinin ən yaxşı nümunələri ilə tanış olması üçün şərait yaradılmasına böyük diqqət yetirirdi. Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə respublikamızda dünya standartlarına cavab verən bir sıra yeni mədəniyyət obyektləri yaradılmışdır. Respublika sarayı, İdman sarayı, «Gülüstan» sarayı, Opera studiyası, Xoreoqrafiya məktəbinin binası və s. rekonstruksiya edilən Opera və Balet Teatrmm və R.Behbudov adına Mahnı Teatrının binaları və i.a. Azərbaycan xalqının zəngin mədəni sahələrinin, musiqi irsinin geniş təbliğ edilməsində böyük rol oynayır.

Azərbaycan müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra xalqımızın görkəmli şəxsiyyətlərini dünyada tanıtmmaq, onları ölkəmizdə təbliğ etmək sahəsində onun xidmətləri böyük vətənpərvərlik hisslərinin, milli dəyərləri yaşatmağının parlaq təzahürü idi. Müstəqil

respublikanı inkişaf etdirməkdə çətinliklərlə qarşılaşsa da, dövlətimizin başçısı ölkəmizdə mədəniyyətimizin, ədəbiyyatımızın, incəsənətimizin görkəmli xadimlərinin yubileylərinin keçirilməsinə böyük qayğı göstərirdi. Son dövrdə Cəlil Məmmədquluzadənin, Üzeyir Hacıbəyovun, Müslüm Maqomayevin, Səməd Vurğunun yubileylərinin, tarzən Qurban Pirimovun 120 illiyi, xalq artistləri Mövsüm Sənani və Məmmədəli Vəlixanlının 100 illiyi, Leyla Bədirbəylinin 80 illiyi, görkəmli rejissor və pedaqoq Tofiq Kazımovun 75 illiyi, pianoçu Vaqif Mustafazadəni 60 illiyi və bir çoxlarının yubileylərinin yüksək səviyyədə keçirilməsi Azərbaycanın milli sərvətinin zənginliyini bir daha nümayiş etdirir. Azərbaycanda müstəqilliyin bərpa edilməsindən sonra, müstəqillikdən əvvəlki sovet dövründə olduğu kimi şəxsiyyətlərin fəaliyyətinə qiymət verilməsində birtərəfliliyə yol verilirdi. Heydər Əliyev belə baxışları tamamilə rədd etdi. Şəxsiyyətlərə qiymət verərkən onları zamandan, dövrdən, mühitdən ayırmamağı tövsiyə etdi. Hər bir şəxsiyyət, hər şeydən öncə, zamanın, mühitin yetirməsidir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti göstərirdi ki, tariximizdə olan şəxsiyyətlərin hamısı bizim üçün qiymətlidir. Onlara toxunmaq olmaz. Bununla da, Azərbaycanın üç nəfər görkəmli, şöhrətli şəxsiyyətinin timsalında özünün şəxsiyyət və zaman konsepsiyasını aydınlaşdırır, göstərirdi ki, Üzeyir Hacıbəyov Azərbaycanda klassik musiqinin yaradıcısı, opera sənətinin banisidir. Müsavat partiyasının üzvü olmuşdur. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin himninin müəllifi olmuşdur. Ona qiymət verərkən heç də nəzərə almaq lazım deyil ki, iki quruluşda fəaliyyət göstərmişdir. Yaxud dar düşüncəli, siyasətdən başı çıxmayan indiki demokratlar onu günahlandırın ki, 1938-ci ildə Moskvada böyük iftixar hissi ilə Stalinlə görüşmüş, SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin sədri ona Lenin ordeni təqdim etmişdir. Üzeyir Hacıbəyov Azərbaycanın fəxridir və bu mövqedə də həmişə qalacaqdır.

Üzeyir Hacıbəyovun, Azərbaycanın ictimai fikir tarixində, elmin, mədəniyyətin və musiqinin inkişafında xidmətləri olan, dahi bəstəkarın anadan olmasının 110 illiyinə həsr olunmuş yubiley gecəsindəki nitqində Heydər Əliyev yığcam, tutarlı şəkildə demişdi:

«Əgər tarixə nəzər salsaq, Üzeyir Hacıbəyov üç hakimiyyət dövründə yaşamışdır... Üzeyir Hacıbəyov bütün bu üç mərhələdə hakimiyyətin xarakterindən, formasından asılı olmayaraq, xalqına xidmət etmişdir. Bu gün bunu deməyə əsas var ki, o belə düşünmüşdür: hansı hakimiyyət olursa-olsun, xalqa sədaqətlə xidmət edən, xalqın irəli getməsinə çalışan adam heç bir şeylə hesablaşmamalıdır. Üzeyir Hacıbəyov belə olmuşdur» (Üzeyir Hacıbəyov ensiklopediyası, 1996).

Heydər Əliyev bütün fəaliyyəti dövründə, xüsusilə də, SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifəsində işləyərkən, SSRİ-nin mədəniyyət üzrə bütün müəssisə və

təşkilatlarına rəhbərlik etdiyi vaxtda da Azərbaycanın ümumittifaq və ümumdünya mədəni məkanına cəlb edilməsinə xüsusi diqqət verir, dünya ictimaiyyətinin diqqətini xalqımızın incəsənətinə, ədəbiyyatına və elminə cəlb edirdi. Məhz buna görə də Azərbaycan dünyada tanındı, sayıldı (Guseynova, 2005, s. 407).

Heydər Əliyevin nümunə kimi göstərdiyi digər şəxsiyyətlərdən biri də Cəfər Cabbarlı idi. Onu böyük dramaturq, yazıçı kimi, Azərbaycan mədəniyyətinə böyük töhfə vermiş bir şəxsiyyət kimi qiymətləndirirdi:

«O da Müsavat partiyasının üzvü olmuşdur. Sovet dövründə yazdığı böyük əsərləri ilə böyük bir nəslə tərbiyə etmişdir. Sonralar deyirdilər ki, yaxşı ki, C.Cabbarlı 1934-cü ildə vəfat edib, yoxsa həbs olunacaq idi.» Heydər Əliyev bu cür düşüncələri də ziyalıya yaraşmayan hal kimi göstərirdi, böyük şəxslərə bu baxımdan yanaşmağı qətiyyətlə rədd edirdi.

Dövlət başçısının keçmiş irsə belə münasibəti müstəqillik dövründə bir örnək olmalıdır. O məsləhət görür və tələb edirdi ki, *«Keçmişdə yaşayıb- yaratmış alimlərimiz, yazıçılarımız, şairlərimiz, bəstəkarlarımız böyük irs qoyub getmişdir. İndiki nəslin borcudur ki, bunların əsasında elmimizi, mədəniyyətimizi inkişaf etdirdin»* (Əliyev, 1997).

Müstəqil Azərbaycan Respublikası zəngin mədəni irsini, ənənələrini davam etdirərək dünyanın mədəni cəhətdən inkişaf etmiş qabaqcıl ölkələrindən birinə çevrilmişdir. İftixarla demək lazımdır ki, bütün bu müvəffəqiyyətlər məhz Heydər Əliyevin daxili və xarici siyasətinin uğurla həyata keçirilməsinin, xalqın mədəni irsinin, intellektual potensialının, bütövlükdə mədəni quruculuq sahəsindəki fədakar əməyinin və təşkilatçılıq bacarığının nəticəsidir.

Tarixi inkişafın obyektiv yekunu göstərir ki, XX əsrin sonunda Vətənimizdə yeni bir Azərbaycan təşəkkül tapmışdır. Azərbaycan Respublikası artıq dünya birliyinin ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Azərbaycan demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlətin möhkəm təməli üzərində inkişaf edir. Əsl vətəndaş cəmiyyəti qurulur. İqtisadi cəhətdən getdikcə inkişaf edən və möhkəmlənən bir respublikaya çevrilir. Dünya inkişafının yeni mərhələsinin başlıca meylləri olan mədəni inteqrasiya və qloballaşmaya Azərbaycan da öz töhfəsini verir. Bütün bunlar Azərbaycanın gələcək inkişafının - XXI əsrdə inkişafının əsas meyllərini müəyyən edir. İftixarla qeyd etmək lazımdır ki, ümummillə liderimiz Heydər Əliyev XX əsrdə qazanılan müvəffəqiyyətlər əsasında XXI əsrin inkişaf meyllərini də uzaqgörənliklə göstərmişdir. Onun *«Azərbaycan XXI əsrin və üçüncü minilliyin ayrıcında: yeni 2001-ci il, yeni əsr və üçüncü minillik münasibətilə Azərbaycan xalqına müraciəti»* və ondan sonrakı başqa çıxış və nitqləri keçən əsrin tarixi salnaməsi olmaqla, həm də XXI yüzilliyin siyasi və sosial-iqtisadi inkişafının bitkin konsepsiyası və aydın proqramıdır. Heydər Əliyev həmin müraciətində deyirdi:

«Sizi əmin edirəm ki, Azərbaycan dövləti indiyə qədər olduğu kimi, bundan sonra da Azərbaycan dövlətçiliyinin, müstəqilliyinin, Azərbaycan xalqının milli azadlığının keşiyində daim duracaq və bu müstəqilliyi cəsarətlə qoruyub saxlayacaqdır. İnanıram ki, müstəqil Azərbaycan Respublikası XXI əsrdə həyatın bütün sahələrində geniş inkişaf edən, çiçəklənən bir ölkə kimi böyük uğurlar qazanacaqdır. Azərbaycanın 2000-ci ilin başlanğıcındakı uğurları bunu bir daha sübut edir» (Xalq qəzeti 20 dekabr 2000-ci il).

Nəticə

Heydər Əliyevin keçən əsrin 70-80-ci illərində böyük uzaqgörənliklə həyata keçirdiyi təhsil, elm və mədəniyyət sahəsindəki uğurlu siyasəti, həqiqətən, bu gün müstəqil Azərbaycanın milli sərvəti olan zəngin aktual potensialının yüksəkliyində özünü göstərir və öz bəhrələrini verir. Əgər o illərdə Heydər Əliyevin təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə təhsil muəssisələrinin zəngin şəbəkəsi yaranmasaydı, onların möhkəm maddi-texniki bazası qurulmasaydı, respublikadan kənarında Azərbaycan üçün yüksək ixtisaslı mütəxəssislər, xüsusən, milli hərbi kadrlar hazırlanmasaydı, elmi-tədqiqat institutlarında fundamental elmin inkişafı təmin olunmasaydı, şübhəsiz, Azərbaycanın bu gün müasir sivilizasiyaya cavab verən böyük elmi, milli təhsil sistemi və zəngin mədəniyyəti də ola bilməzdi. Təhsil, elm və mədəniyyət sahəsində o illərdə qazanılmış bütün bu böyük tarixi nailiyyətlər Heydər Əliyevin adı, ideyaları və çoxşahəli fəaliyyəti ilə bağlıdır.

Heydər Əliyev tərəfindən dövlətin, dövlətçiliyin təməl prinsipləri sırasında milli təhsil, bəşəri elm və milli mədəniyyətlə əlaqədar müstəsna əhəmiyyət daşıyan önəmli bir konsepsiya hazırlanır və strateji xətt kimi həyata keçirilir. Prezident Heydər Əliyevin milli müstəqillik, milli dövlət quruculuğu strategiyasında belə bir ideya əsaslandırıldı ki, dövlət müstəqilliyinin əbədiliyinin, vətəndaş cəmiyyətinin demokratik inkişafının magistral yolu mütləq və mütləq milli təhsildən keçir, təhsil dövlətin təməli, millətin gələcəyidir. Buna görə də prioritet sahə olan təhsilə, elmə, mədəniyyətə qaygını dövlətin əsas strateji xətti kimi ön plana çəkildi.

Qeyd etmək lazımdır ki, təhsilə, elmə, mədəniyyətə böyük qayğı Heydər Əliyev şəxsiyyətinin aparıcı əlaməti, onun daxili ziyalılığının, maarifpərvərliyinin, milli təəssübkeşliyin mühüm təzahürü olub, xalqını, millətini sivil dünyanın ən inkişaf etmiş xalqlarından biri kimi görmək istəyinin parlaq ifadəsi idi. Bu baxımdan azərbaycançılıq - milli ideologiyasının əsas müddəalarının, prinsiplərinin öyrədilməsi, tədrisi, təbliği, təhsilin məzmununda milli-mənəvi və ümumbəşəri dəyərlərin geniş əks oluması, milli vətənpərvərlik tərbiyəsinin ön plana çəkilməsi müstəqil Azərbaycan dövlətinin inkişafı və möhkəmləndirilməsini şərtləndirən vacib amillərdir.

Bütün mənəli həyatını öz xalqına həsr etmiş Heydər Əliyevin zəngin fəaliyyəti

Azərbaycan xalqının qəlbində dərin, əbədi kök salmışdır. Onun əməlləri yaşayır və yaşayacaqdır. Heydər Əliyev Azərbaycan üçün böyük bir məktəb yaratmışdır. Hələ bundan sonrakı nəsillər bu böyük məktəbdən, Heydər Əliyev irsindən onun bütün həyatını bəxş etdiyi Vətəninin xalqının inkişafı naminə faydalanacaqdır. Müstəqil Azərbaycan dövləti Heydər Əliyevin şah əsəridir! Onun yaratdığı bu dövlət möhkəmlənir, inkişaf edir, dünyanın sayılan, nüfuz qazanmış, dünyəvi, demokratik dövləti kimi şöhrətlənir.

Fəxr edirik ki, Azərbaycanın memarı və qurucusu Heydər Əliyevin milli dövlətçilik prinsiplərini, nurlu, işıqlı ideyalarını, müstəqil siyasi kursunu əsas tutaraq Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın hərtərəfli inkişafını, qüdrətlənməsini, ərazi bütövlüyünü təmin edir və respublikanı dünya birliyində etibarlı tərəfdaş, iqtisadi cəhətdən güclü bir dövlət kimi bərqərar edir!

Ədəbiyyat

Azərbaycan Respublikası Prezidenti Yanında İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivini, Fond 1, Siyahı 58, iş 73, v. 51.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin İctimai-Siyasi Sənədlər Arxivini, Fond 1, siyahı 67, iş 118, vərəq 218

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin İctimai-Siyasi Sənədlər Arxivini, Fond 1, siyahı 68, iş 103, vərəq 173-175

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin İctimai-Siyasi Sənədlər Arxivini, Fond 1, siyahı 58, iş 113, vərəq 191

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin İctimai-Siyasi Sənədlər Arxivini, Fond 1, siyahı 59, iş 91, vərəq 69-71

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin İctimai-Siyasi Sənədlər Arxivini, Fond 1, siyahı 63, iş 43, vərəq 150.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin İctimai-Siyasi Sənədlər Arxivini, Fond 1, Siy.56, İş 93, v.202.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin İctimai-Siyasi Sənədlər Arxivini, Fond 1, Siy., 57, İş 34, v. 289

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin İctimai-Siyasi Sənədlər Arxivini, Fond 1, Siy., 57, İş 62, v. 258

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin İctimai-Siyasi Sənədlər Arxivini, Fond 1, Siy., 57, İş 69, v. 7, 9

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin İctimai-Siyasi Sənədlər Arxivini, Fond 1, Siy., 58, İş 57, v. 207

- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin İctimai-Siyasi Sənədlər Arxivi, Fond 1, Siy., 58, İş 78, v. 24
- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin İctimai-Siyasi Sənədlər Arxivi, Fond 1, Siy., 63, İş 29, v. 118-119
- Abdullazadə F., Ələsgərov, F., Əlirzayev, Ə., Əliyev, Ş., və başqaları. (2001). *Azərbaycan Respublikası 1991-2001*. XXI – Yeni Nəşrlər Evi.
- Azərbaycan Respublikasında 2023-cü ilin “Heydər Əliyev İli” elan edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. 29 sentyabr 2022 // <https://president.az/az/articles/view/57413>
- Əsrlərə bərabər illər. 1969-1999. Faktlar və rəqəmlər*.(1999).Bakı.
- «Əsrlərə bərabər illər. 1969-1999. Faktlar və rəqəmlər» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Katibliyi. Nurof, Bakı 2002.
- Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin yanında keçirilən müşavirədə giriş sözü. *Azərbaycan qəzeti*”, 13 iyun 1995-ci il.
- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanları və sərəncamları (yanvar-mart 1998-ci il). Bakı 1998.
- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanları və sərəncamları (aprel-iyun 1999-cu il). Bakı 1999.
- Bayramov, Q. *Heydər Əliyev və Azərbaycan tarix elmi*. Bakı Universitetinin xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası. № 1, 1998, s. 25-48
- Əliyev, H. (1997). *Müstəqilliyimiz əbədidir*. Birinci kitab. Azərənəşr.
- Əliyev, H. (1998). *Müstəqilliyimiz əbədidir*. VIII kitab. Azərənəşr.
- Hüseynova, I.M. (2005). *Geydar Aliyev – ot politicheskogo rukovoditelya k obshchenatsional'nomu lideru*. Takhsil.
- Hüseynova, İ. (2001). *Dövlətçilik naminə*. Azərbaycan.
- Hüseynova, İ. (2004). *Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu*. Təhsil.
- Hüseynova, İ. (2003). *Müstəqilliyimizin təminatçısı*. Təhsil.
- Hüseynova, İ. (2020). *Tarix.Zaman.Düşüncələr*. III cild. Elm və təhsil, Bakı
- N.Nərimanov* (Anadan olmasının 100 illiyinə həsr edilmiş yubiley təntənələrinin materialları). (1974).Bakı
- Prezident Fərmanının işığında: Elm və təhsilin vəhdət zərurəti. (2022, 7 sentyabr), *Respublika qəzeti*
- Üzeyir Hacıbəyov ensiklopediyası. (1996).Sərlövnhə, Üzeyir Hacıbəyov ensiklopediyası. Müəllif. Nəşriyyat, Azərbaycan nəşriyyatı.